

Mestské divadlo v Prešporku (1886—1899)

v kontexte dobovej divadelnej praxe

Pôsobenie riaditeľov Maxa Kmentta
a Emanuela Raula

Jana Laslavíková

Mestské divadlo v Prešporku (1886—1899)

v kontexte dobovej divadelnej praxe

Pôsobenie riaditeľov Maxa Kmentta
a Emanuela Raula

Jana Laslavíková

Ars Musica

v spolupráci s Katedrou muzikológie FiFUK

a Ústavom divadelnej a filmovej vedy CVU SAV v Bratislave

Ars Musica

ÚDFV
Ústav divadelnej
a filmovej vedy
CVU SAV

↔ APVV

Bratislava 2018

Jana Laslavíková

Mestské divadlo v Prešporku

(1886—1899) v kontexte dobovej divadelnej praxe

Pôsobenie riaditeľov Maxa Kmentta a Emanuela Raula

The Municipal Theatre in Pressburg

and its theatrical practice between 1886—1899

The work of the directors Max Kmentt and Emanuel Raul

Recenzenti: PhDr. Elena Mannová, CSc., doc. PhDr. Jiří Kopecký, Ph.D.

Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-14-0681 na projekt Hudba v Bratislave, riešeného na Katedre muzikológie FiFUK a vznikla v rámci projektu VEGA č. 2/0040/18 Hudobné divadlo v Bratislave od druhej polovice 19. do prvej polovice 20. storočia (osobnosti, inštitúcie, repertoár, reflexia), riešeného na Ústave divadelnej a filmovej vedy CVU SAV.

© Mgr. Jana Laslavíková, PhD., 2018

Vydavateľ: Ars Musica v spolupráci s Katedrou muzikológie FiFUK a Ústavom divadelnej a filmovej vedy CVU SAV v Bratislave

Redakčná úprava a jazyková korektúra: Bc. Mária Smatanová

Dizajn a grafická úprava: Ing. Pavel Kordoš

Preklad resumé: Mgr. Janka Jurečková

V publikácii sú reprodukované diela zo zbierok Galérie mesta Bratislavy (foto © archív GMB), Múzea mesta Bratislavy (MMB), Archívu mesta Bratislavy (AMB), Oravského múzea P. O. Hviezdoslava v Dolnom Kubíne, Čaplovičovej knižnice, Divadelného múzea vo Viedni a Štátneho archívu v Katoviciach. Ďakujeme menovaným inštitúciám za poskytnutie reprodukcí a súhlasu na ich zverejnenie.

Reprodukcia na obálke: Vizualizácia Mestského divadla z roku 1885 (GMB, inv. č. C 7783)

Bratislava, 2018

Elektronická publikácia. Prvé vydanie.

Všetky práva vyhradené. Elektronickú publikáciu (ani jej časti) nie je možné rozmnožovať alebo kopírovať bez predchádzajúceho písomného súhlasu autorky.

ISBN: 978-80-971672-3-3

OBSAH

Predslov // 7

Úvod // 9

I Prešporok stavia nové divadlo // 14

I.1 Mestské divadlá v 19. storočí v strednej Európe // 14

I.2 Architekti Fellner a Helmer // 15

I.3 Kultúrno-spoločenské prostredie Prešporka na sklonku 19. storočia, kontexty // 17

I.4 Prehľad divadelného života v Prešporku do roku 1886 // 20

I.5 Projekt nového Mestského divadla // 24

I.6 Nová budova a jej slávnostné otvorenie // 25

2 Nové divadlo začína písať svoju históriu // 30

2.1 Prenájom Mestského divadla a jeho denná prevádzka // 30

2.2 Divadelní riaditelia v systéme fungovania provinčných divadiel // 34

2.3 Tri piliere Mestského divadla: umelecký súbor — repertoár — publikum // 36

2.3.1 Umelecký súbor // 36

2.3.2 Repertoár // 38

2.3.3 Publikum // 42

2.4 Reflexia diania v Mestskom divadle v miestnej tlači // 43

3 Éra divadelného riaditeľa Maxa Kmentta // 47

3.1 Úvod // 47

3.2 Sezóna 1886/1887 // 49

3.3 Sezóna 1887/1888 // 53

3.4 Sezóna 1888/1889 // 55

3.5 Sezóna 1889/1890 // 59

4 Éra divadelného riaditeľa Emanuela Raula // 64

4.1 Úvod // 65

4.2 Sezóna 1890/1891 // 66

4.3 Sezóna 1891/1892 // 70

4.4 Sezóna 1892/1893 // 73

4.5 Sezóna 1893/1894 // 76

4.6 Sezóna 1894/1895 // 80

4.7 Sezóna 1895/1896 // 83

4.8 Sezóna 1896/1897 // 89

4.9 Sezóna 1897/1898 // 94

4.10 Sezóna 1898/1899 // 97

4.11 Opera v Prešporku na sklonku 19. storočia // 102

Záver // 105

Pramene a literatúra // 108

Zhrnutie // 114

Summary // 117

PREDSLOV

História Mestského divadla v Prešporku (dnešnej Historickej budovy Slovenského národného divadla v Bratislave, ďalej ako SND) sa začala písať 7. júla 1884, kedy municipálny výbor vypočul žiadosti Prešporčanov a na základe odporúčania uhorskej vlády definitívne rozhodol o postavení novej divadelnej budovy. Budovu dokončili v roku 1886 a jej slávnostné otvorenie sa konalo 22. septembra 1886 za účasti predstaviteľov kultúrneho, spoločenského a politického života z domáceho prostredia, hostí z Budapešti, Viedne, ako aj ďalších okolitých miest. Divadlo patrilo mestu, ktoré ho prenajímalo divadelným riaditeľom uvádzajúcim predstavenia v nemeckom a maďarskom jazyku. Tento spôsob prevádzky sa uplatňoval až do roku 1920, kedy pod vplyvom politických udalostí došlo k inštitucionálnej zmene a v divadle sa začali konať pravidelné predstavenia českých a slovenských umelcov pod záštitou novovzniknutého Družstva SND.

Dôvody skúmania dejín Mestského divadla sú rozmanité. Na prvom mieste možno uviesť snahu doplniť doposiaľ neznáme fakty o fungovaní divadla v rokoch 1886–1920 z pohľadu dobovej inscenačnej praxe. Koncept dejín každodennosti „dlhého“ 19. storočia, aplikovaný na výskum divadla v Prešporku v danom období, umožnil prekročiť v slovenskej literatúre zaužívaný spôsob opisovania „výnimočných udalostí“ a vedome vyzdvihol doteraz neznáme aspekty každodennej divadelnej prevádzky, vplyvajúce na pôsobenie divadelných riaditeľov a ich spoločností.

Nakoľko Mestské divadlo fungovalo po roku 1920 bez väčšieho prerušenia dennej prevádzky, je na mieste položiť si otázku, aký súvis malo obdobie pred rokom 1920 s nastávajúcou érou. Pokiaľ chceme divadlo hodnotiť z hľadiska viacjazyčnosti, ktorá pretrvala v meste aj po roku 1920, môžeme oprávnenne hovoriť o „prenatálnom období SND“. Ak by sme hľadali ďalšie paralely napríklad medzi repertoárom, styčným bodom by bola opereta. Nachádzala sa v hracom pláne všetkých umeleckých spoločností pôsobiacich v divadle do roku 1920 a aj v nasledujúcom období mala v SND svoje miesto. Čo sa týka divadelných riaditeľov uvádzajúcich predstavenia v nemeckom a maďarskom jazyku po roku 1920, z iniciatívy Družstva SND prišlo k redukcii pôvodného počtu predstavení a čiastočného presunu do iných priestorov. Paralelným pôsobením českých, slovenských, rakúskych, nemeckých a maďarských umelcov v meste vznikla vďaka rozmanitosti repertoáru väčšia konkurencia, než tomu bolo pred rokom 1920, keďže publikum si mohlo vybrať, ktoré predstavenie navštívi.

Roky 1886–1920 boli podľa údajov o prevádzke rokmi „nemecko-maďarského divadla“ v Prešporku. Tento

inojazyčný charakter¹ divadelných predstavení poukazuje na genius loci Mestského divadla na prelome 19. a 20. storočia, ktorým bolo pevné zakorenenie v živote multilingválneho mesta, jeho obyvateľov a ich kultivovanosti. Mestské divadlo bolo (doslovne aj v prenesenom význame) stredobodom mesta, návšteva divadla patrila k bežnému životu Prešporčanov, divadelný riaditeľ a jeho umelecký súbor bol „domácom“ súborom, t.j. existoval osobný vzťah k umelcom a ich životné osudy boli publiku známe. Z tohto dôvodu je potrebné vnímať nemecké a maďarské divadlo v Prešporku ako súčasť kultúrnych dejín mesta a jeho obyvateľov.

V roku 2009 boli v dizertačnej práci o Mestskom divadle v Prešporku v rokoch 1886–1920 načrtnuté nové cesty prístupu k danej téme.² Práca zachytila fungovanie divadla od jeho vybudovania až po vznik SND v rámci skúmania dejín mentalít. Zároveň ponúkla pohľad na činnosti divadelných riaditeľov a ich umeleckých súborov, ktoré prinášali predstavenia v nemeckom a maďarskom jazyku. Nasledujúci výskum ukázal potrebu upriamiť pozornosť na umeleckú prevádzku divadla v medzinárodnom kontexte, čo umožnilo pochopiť širší vplyv historických a spoločensko-politických okolností na vývoj Mestského divadla. Vzhľadom na rozsiahlosť materiálu bolo nutné, pri zostavovaní koncepcie predkladanej monografie, pristúpiť k časovej redukcii, zamerať sa na roky 1886–1899 a venovať pozornosť dvom divadelným riaditeľom, ktorí v danom období profilovali Mestské divadlo v Prešporku. V neposlednom rade boli rozhodujúce jazykové znalosti autorky, ktoré umožnili precízne spracovanie nemeckojazyčných prameňov. Predkladaná monografia je prvou časťou v rámci plánovaných zväzkov o histórii Mestského divadla v Prešporku.

Monografia by nevznikla bez podpory mojej rodiny, priateľov, kolegov a známych. Chcem sa v prvom rade poďakovať mojim rodičom a súrodencom za ich neustálu dôveru. Ďakujem doc. Vladimírovi Zvarovi, iniciátorovi výskumu o Mestskom divadle a vedúcemu spoločných výskumných projektov, doc. Jane Bartovej, vedúcej výskumného projektu k dejinám hudby v Bratislave, ako aj Ladislavovi Lajchovi, CSc. in memoriam za usmernenia počas prvých rokov výskumu. Ďakujem za pomoc a podporu Katalin Kim Szacsvai, PhD., doc. Lenke Krupko-

¹ Termín „inojazyčný charakter“ je tu použitý v zmysle identifikačnej funkcie jazyka. ONDREJOVIČ, Slavomír, KRUPA, Viktor: Identita a jazyk. Úvod. Identita, etnicita a jazyk. In Gabriela Kiliánová, Eva Kowalská, Eva Krekovičová (eds.): *My a tí druhí v modernej spoločnosti. Konštrukcie a transformácie kolektívnych identít*. Bratislava: Veda, 2009, s. 112.

² LASLAVÍKOVÁ, Jana: *Mestské divadlo v Prešporku v rokoch 1886–1920*. Dizertačná práca. Bratislava, 2009.

vej, Dr. Elisabeth Grosseegger, Dr. Lydii Gröbl a doc. Jozefovi Tancerovi. Ďakujem mojim kolegom a známym z domácich pracovísk, ktorými sú: Historický ústav SAV, Ústav divadelnej a filmovej vedy CVU SAV, Ústav hudobnej vedy SAV, Katedra muzikológie FiF UK, Archív mesta Bratislavy, Múzeum mesta Bratislavy, Galéria mesta Bratislavy, SNM-Hudobné múzeum, Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava v Dolnom Kubíne, Čaplovičova knižnica. Ďalej by som sa rada poďakovala kolegom zo zahraničných pracovísk, ktorými sú: Ústav hudobnej vedy Maďarskej akadémie vied, Ústav kultúrnych štúdií a dejín divadla Rakúskej akadémie vied, Divadelné múzeum

vo Viedni, Štátny archív v Katoviciach a jeho oddelenie v Gliwiciach, Derra de Moroda Dance Archives v Salzburgu, Krajinský archív v Grazi. Poďakovanie patrí všetkým domácim a zahraničným inštitúciám, ktoré poskytli na publikovanie obrazový materiál. V neposlednom rade sa chcem poďakovať priateľom z portálu PamMap a z Kultúrneho a vzdelávacieho centra ISTER ako aj občianskemu združeniu Bratislavské rožky.

Verím, že práca prinesie čitateľom radosť z bohatého divadelného života nášho mesta a stane sa podnetom pre ďalší výskum.

Úvod

„Je dokonané! Nádherne dielo, nová ozdoba nášho krásneho starobylého korunovačného mesta je dokončená!“³ Oprávnená hrdosť sprevádzala Prešporčanov v roku 1886 pri pohľade na skvostnú novostavbu, ktorá dominovala na otvorenom priestranstve Promenády. Postavením Mestského divadla v Prešporku sa otvorila nová kapitola v kultúrnej histórii mesta, ktorú spoluvytvárali životné osudy umelcov účinkujúcich v Prešporku na sklonku 19. storočia. Dramatické umenie získalo v novej budove nielen nový domov, ale aj nový status a spolu s ním aj veľké poslanie. Nové divadlo malo byť miestom pestovania národnej kultúry, t.j. maďarského divadla. Avšak prevaha prešporských obyvateľov hovoriacich po nemecky bola zjavná a jej zaznávanie by znamenalo zánik divadla v Prešporku. Preto sa mesto dohodlo na rozdelení sezóny na nemeckú a maďarskú časť s príslušnými riaditeľmi a umeleckými súbormi. Toto rozhodnutie prinieslo viditeľnú zmenu oproti predchádzajúcemu obdobiu. Ako k tomu došlo, čo motivovalo Prešporčanov k tomuto kroku, aj to sú otázky, na ktoré chceme na nasledujúcich stránkach ponúknuť odpoveď.

Významnou spoločensko-politickou udalosťou, vplývajúcou na vznik nového divadla, bolo nesporne rakúsko-uhorské vyrovnanie v roku 1867. Jeho dôsledky mali veľký dosah na divadelnú prevádzku, keďže divadlo bolo centrom spoločenského života a slúžilo na reprezentáciu mestských elít. Intenzívna maďarizácia prebiehajúca v 90. rokoch 19. storočia sa podpísala na všetkých rozhodnutiach ohľadom divadelnej prevádzky. Zaujímavý je spôsob, akým Prešporčania obhajovali nárok na nemecké predstavenia, odzrkadľujúci ich sociálnu mentalitu. Táto skutočnosť sa v texte pravidelne vynára v súvislosti s obnovovaním zmluvy o prenájme divadla, pričom práve denná divadelná prevádzka tvorí ideálny rámec pre analýzu a interpretáciu historických skutočností.

Nová divadelná budova bola dokončená v roku 1886. Jej predchodkyňou bolo Mestské divadlo z roku 1776. Vzhľadom na kontinuitu v uvádzanom repertoári obidvoch divadiel, odzrkadľujúcim preferencie prešporského publika, vnímame ako potrebné poukázať na paralely medzi týmito dvoma divadelnými budovami. V monografii sa tak tiež zmiňujeme o pestovaní divadelného života v šľachtických rezidenciách na prelome 18. a 19. storočia, ktoré vplývali na kreovanie divadelného života v meste.

Rok 1899, ktorý sa nachádza v názve publikácie, je nositeľom viacerých významných udalostí. Ako prvú uvádzame ukončenie pôsobenia riaditeľa Emanuela Raula, ktorý mal v prenájme Mestské divadlo v Prešporku celkovo

deväť rokov a zabezpečoval predstavenia počas nemeckej časti sezóny. Po jeho odchode došlo k zmene v dovtedajšej divadelnej prevádzke; divadlo dostal do prenájmu jeden riaditeľ, ktorý angažoval jeden súbor pre predstavenia v nemčine a jeden pre predstavenia v maďarčine. Hoci neprišlo k zníženiu počtu predstavení v nemčine, súbor mal málo členov a slabú úroveň, čo spôsobilo pokles umeleckej kvality predstavení a nižšie príjmy zo vstupného. Tento spôsob prenájmu sa skončil po troch rokoch. V roku 1902 sa Prešporok vrátil k pôvodnému modelu dvoch riaditeľov s dvomi nezávislými súbormi, avšak maďarčina sa stala jazykom, ktorý otváral sezónu a „vládal“ v divadle počas zimných (výhodnejších) mesiacov. Preto môžeme o roku 1899 symbolicky hovoriť ako o období ukončenia etapy „prevahy nemeckého divadla“ v meste.

Ďalšou dôležitou skutočnosťou, ktorá sa spája s časovým obdobím v názve publikácie, je pôsobenie riaditeľov divadla. Ide o dvoch divadelných riaditeľov — Max Kmentt⁴ a Emanuel Raul, ktorí boli v rokoch 1886—1899 zodpovední za predstavenia v nemeckom jazyku. Sú to mená, ktoré domáca literatúra spomína len okrajovo a ktorých pôsobenie v Prešporku doposiaľ nebolo spracované v takom rozsahu, ako to robí predkladaná publikácia. V zahraničných prácach venovali autori pozornosť Emanuelovi Raulovi predovšetkým v súvislosti s divadlom v Olomouci.⁵ Tieto práce sú dôležitým informačným kanálom pre mapovanie Raulovej umeleckej činnosti pred príchodom do Prešporku. V monografii uvádzame dopĺňujúce poznámky k Raulovmu osobnému životu a na konci prehľadu jeho činnosti v Prešporku pripájame informácie o divadle v Katoviciach, poslednom mieste jeho umeleckého pôsobenia.

Kolegami Maxa Kmentta a Emanuela Raula boli riaditelia maďarskej časti sezóny Károly Mosonyi (pôsobil v Prešporku v rokoch 1887—1888) a Ignác Krecsányi (divadlo mal v prenájme v rokoch 1889—1899). Dôvodom, prečo sa v monografii venujeme predovšetkým riaditeľom uvádzajúcim predstavenia v nemčine, je skutočnosť, že Max Kmentt a Emanuel Raul formovali divadlo v jeho prvých rokoch počas najnavštevovanejších jesenných a zimných mesiacov. V uvádzanom repertoári nadviazali na divadelnú tradíciu mesta, pokračovali v rozvíjaní dlhoročných väzieb Prešporka na Viedeň

3 „Vollendet! Das prächtige Werk, die neue Zierde unserer schönen altehrwürdigen Krönungsstadt ist vollendet!“ (Otto von Fabricius, 1886).

4 Neslovenské mená uvádzame v celom texte v súlade s prameňmi v originálnej forme.

5 O pôsobení Emanuela Raula v divadle v Olomouci pozri KŘUPKOVÁ, Lenka: *Německá operní scéna v Olomouci II. 1878—1920*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012, s. 45—73. O pôsobení Emanuela Raula v divadle v Karlových Varoch pozri LUDVOVÁ, Jitka a kol.: *Hudební divadlo v českých zemích: osobnosti 19. století*. Praha: Divadelný ústav; Academia, 2006, s. 432—435.

a tamojšie divadlá a v súlade s nimi kreovali prešporské divadlo prostredníctvom repertoáru od popredných nemeckých, rakúskych a francúzskych autorov.

V predkladanom texte je zreteľná prevaha použitej nemeckojazyčnej literatúry, ktorá vyplýva z toho, že väčšina publikácií o histórii a prevádzke mestských divadiel v 19. storočí pochádza z nemeckojazyčného prostredia. O práci viedenských architektov Ferdinanda Fellnera ml. a Hermanna Helmera bolo v zahraničí publikovaných viacero vedeckých a odborných prác. Z nich vychádza text v prvej časti monografie o význame stavieb mestských divadiel v Európe v 19. storočí. Opis architektonického návrhu prešporského divadla a jeho porovnanie s ostatnými divadelnými budovami od Fellnera a Helmera slúži k pochopeniu historického významu postavenia novej divadelnej budovy. Túto skutočnosť demonštrujú aj momenty zo slávnostného otvorenia divadla vrátane analýzy správania sa mestských elít.

V druhej časti monografie, venovanej divadelnej prevádzke, bolo snahou autorky priblížiť každodennú prax Mestského divadla, poukázať na technické aspekty divadelnej prevádzky a zdôrazniť sociálne kontexty a štruktúry, ktoré ho na sklonku 19. storočia determinovali. V rámci state o umeleckom súbore objasňujeme problematiku javiskových odborov tvoriacu centrálny pilier fungovania umeleckých súborov v 19. storočí. Ide o oblasť, ktorá je doposiaľ nedostatočne spracovaná v slovenskom teatrologickom prostredí, pričom bez jej objasnenia nie je možné pochopiť logiku tvorby denných hracích plánov v danom období.

Konkrétnym príkladom aplikovania systému javiskových odborov do praxe provinčných divadiel sú texty o riaditeľských érach tvoriace obsah tretej a štvrtej časti monografie. V rámci nich sa nachádzajú prehľady o účinkujúcich, zoradené chronologicky podľa sezón. Pri spracovávaní osobných údajov o členoch umeleckých súborov narážame na absenciu relevantných prameňov. U ženských predstaviteľiek prichádzalo najčastejšie po svadbe k zmene mena, príp. predčasnému ukončeniu umeleckej kariéry. Výnimkou nebolo, že sa dostali do zlých sociálnych pomerov, ktoré ich odsunuli na okraj spoločnosti. K mužským predstaviteľom sa síce v nemeckojazyčných divadelných slovníkoch nachádza viac informácií, no ich verifikácia je veľmi obtiažna a výsledky závisia viac od šťastia než od vedeckej akribie. Výskyt mien v nemeckom divadelnom almanachu je často jedinou dostupnou informáciou o účinkujúcich. Uvedené poznatky o účinkujúcich sú výsledkom aktuálneho stavu bádania, ich rozšírenie v budúcnosti nie je vylúčené.

Ako už bolo viackrát spomenuté, predkladaný text sa zaoberá dejinami divadla v Bratislave. V celej publikácii je pre označenie mesta použitý výraz Prešporok (slovenský preklad nemeckého slova Preßburg resp. Pressburg⁶ a maďarského slova Pozsony) a tunajší obyvatelia sú pomenovaní ako Prešporčania. Výrazy korešpondujú s označeniami, ktoré sa používali v čase postavenia Mestského divadla, a ktoré zároveň vyjadrovali lokálne zakorenenie domáceho obyvateľstva.⁷ Roz-

hodnutie používať dobový názov mesta poukazuje aj na politicko-spoločenskú situáciu, v rámci ktorej bolo mesto v druhej polovici 19. storočia súčasťou rakúsko-uhorskej monarchie. Z pohľadu optiky hlavných miest monarchie — Viedne a Budapešti — bolo mestom v provincii a v očiach domáceho obyvateľstva bývalým korunným mestom. Porovnávanie sa s Viedňou a neskôr Budapešťou patrilo k charakteristike domácich obyvateľov.⁸ Vzťah Prešporčanov k okoliu determinovali spomienky na minulosť, nadväzovanie na zašlú slávu a snaha vyrovnať sa s hrdosťou s nižším postavením, než aké si Prešporok (podľa slov domácich) zaslúžil.

Divadlá v 19. storočí boli vnímané ako centrálné umelecké inštitúcie s kultúrnou, spoločenskou a politickou funkciou.⁹ Nebolo tomu inak ani v prípade Prešporku. Staršia i novšia literatúra reflektovala skutočnosť, že Mestské divadlo v čase jeho vzniku, ako aj v priebehu nasledujúcich rokov, stálo v centre pozornosti spoločnosti a citlivo reagovalo na zmeny súvisiace so spoločensko-politickým vývojom v Prešporke. Dôležitým médiom bola dobová lokálna tlač prinášajúca denné správy o umeleckom dianí v novopostavenom divadle, ako aj rozsiahle referáty pri príležitosti významných výročí. Brožúra *Das neue Theater in Preßburg*¹⁰ zostavená k otvoreniu divadla v roku 1886, referovala o divadelnom živote v Prešporke pred postavením novej budovy a podrobne opisovala exteriér a interiér Mestského divadla. Na začiatku 20. storočia vznikli viaceré práce o prvej kamennej divadelnej budove z roku 1776.¹¹ Po vzniku Československej republiky v roku 1918 budila téma pozornosť v súvislosti so vznikom SND a jeho postupným budovaním. V roku 1927 vyšiel v Bratislave spis o hudbe od Jindřicha Květa, v ktorom autor spomína dejiny divadla v Prešporke.¹² K ďalším prácam patrili články a štúdie o divadle od Antonína Hořejša¹³ a neskoršia dvojzväzková publikácia Štefana Hožu.¹⁴ Spomínaní autori skúmali obdobie pred rokom 1918 na základe pramenného výskumu. Zistené poznatky však interpretovali

MANNOVÁ, Elena, DUDEKOVÁ, Gabriela: Úvod. Komu patrí Bratislava? Multietnické mesto ako miesto lokálnej, národnej a nadnárodnej reprezentácie. In Gabriela Dudeková (ed.): *Medzi provinciou a metropolou. Obraz Bratislavy v 19. a 20. storočí*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2012, s. 12.

8 TANCER, Jozef: Obraz nie je odraz. Reprezentácie mesta ako výskumný problém. In Gabriela Dudeková (ed.): *Medzi provinciou a metropolou. Obraz Bratislavy v 19. a 20. storočí*. Bratislava: Historický ústav SAV, 2012, s. 39.

9 THER, Philipp: *In der Mitte der Gesellschaft. Operntheater in Zentraleuropa 1815–1914*. Wien, München: Oldenbourg Verlag, 2006, s. 11.

10 FABRICIUS, Otto von: *Das neue Theater in Preßburg*. Festschrift. Preßburg: Druckerei des Westungarischer Grenzbote, 1886. Podobnú brožúru zostavil Karl Samarjay. SAMARJAY, Károly: *A pozsonyi régi és új színház. Das alte und neue Theater in Preßburg*. Pozsony-Preßburg: Wigand F. K. Nyomdája, 1886.

11 BENYOVSZKY, Karl: *Das alte Theater*. Bratislava: Agermayer, 1926 a BENYOVSZKY, Karl: *Theatergeschichte Kleingkeiten*. Bratislava: Sigmund Steiner, 1929.

12 KVĚT, Jindřich: Hudba v starom Prešporke a v poprevratovej Bratislave. In *Zlatá kniha Bratislavy. Das goldene Buch der Stadt Bratislava. Bratislava város aranykönyve*. Zost. Dezider Strelinger. Bratislava 1928, s. 45–58.

13 Hořejš, Antonín: Bratislavské divadelníctvo kedysi a dnes. In *Nová Bratislava*, 1932, č. 3, s. 60–62; HOŘEJŠ, A[ntonín]: Hudba a divadelníctvo v Bratislave. In *Pamätný spis Bratislavy hlavného mesta Slovenska*. Zost. Ovidius Faust. Bratislava, 1934, s. 147–150.

14 HOŽA, Štefan: *Opera na Slovensku*, 2 zväzky. Martin: Osveta, 1953, 1954.

6 Názov mesta uvádzame v texte v zhode s originálom.

7 Pre dobové pomenovanie mesta a obyvateľov Bratislavy v 19. storočí používame klasifikáciu Jozefa Tancera prevzatú z:

z pohľadu nového štátneho usporiadania, pričom zdôrazňovali potrebu samostatného profesionálneho slovenského divadla. Dejiny divadelnej budovy v prvej polovici 20. storočia reflektovali aj všeobecní historici a umenovedci.¹⁵ Z novších autorov sa systematicky venovala výskumu dejín inojazyčného divadla na Slovensku Milena Cesnaková-Michalcová.¹⁶ Hudobné divadlo v 19. storočí v Prešporku, ako súčasť hudobných dejín mesta, opísala vo viacerých príspevkoch Jana Lengová.¹⁷ Po roku 1990 sa vďaka práci všeobecných domácich a zahraničných historikov dostal do popredia výskum lokálnych dejín v kontexte stredoeurópskeho priestoru, čo prinieslo nové možnosti vyhodnotenia historických skutočností o divadelnom živote v Bratislave v druhej polovici 19. storočia.¹⁸ Historička Elena Mannová vo svojich príspevkoch o spolkovom živote

ve v Bratislave aplikovala výskum kolektívnych identít na domáce prostredie, čo otvorilo nové cesty interpretácie špecifických oblastí v rámci dejín mesta.¹⁹ Vďaka spomenutým podnetom boli v publikácii *Musiktheater in Raum und Zeit. Beiträge zur Geschichte der Theaterpraxis in Mitteleuropa in 19. und 20. Jahrhundert* z roku 2015 po prvýkrát uverejnené výsledky nového pramenného výskumu histórie divadelného života v Prešporku na prelome 19. a 20. storočia, rešpektujúce špecifickosť multietnického prostredia.²⁰ V nasledujúcich dvoch rokoch vyšli viaceré štúdie k vybraným témam,²¹ ktoré boli súčasťou výstupov domácich a zahraničných vedeckých projektov.²² Pramennému výskumu v posledných rokoch výrazne dopomohlo znovuotvorenie Archívu mesta Bratislavy (AMB), ktorý bol styčným bodom pre overovanie nových poznatkov počas písania práce. Verejnosť sa s históriou Mestského divadla v Prešporku mohla oboznámiť prostredníctvom výstavy, ktorú usporiadala Galéria mesta Bratislavy (GMB) v roku 2016²³ a vďaka prednáške pre verejnosť, ktorá sa konala v roku 2017 v priestoroch Mestského múzea v Bratislave (MMB).²⁴ V predkladanej publikácii vychádzame z dosiaľ

15 PORTISCH, Emil: *Geschichte der Stadt Pressburg Bratislava: volkstümliche Darstellung in 2 Bänden*. Bratislava: Commissionsverlag S. Steiner, 1933. V rámci skúmania bratislavskej historickej architektúry v prvej polovici 20. storočia vyšlo v denníku *Grenzbote* niekoľko článkov o divadelných budovách z roku 1776 a 1886 od historičky a umenovedkyne Gisely Leweke-Weyde. Weyde, Gisela: Das alte Theater. *Grenzbote*, 6. 5. 1926, roč. 55, č. 105, s. 1–3.

16 CESNAKOVÁ-MICHALCOVÁ, Milena: *Z divadelnej minulosti na Slovensku*. Bratislava: Divadelný ústav, 2004; CESNAKOVÁ-MICHALCOVÁ, Milena: Das slowakische und deutsche Theater in Pressburg (Bratislava) in den 20er Jahren des 20. Jahrhunderts. In Horst Fassel (ed.): *Teatru si politica. Theater und Politik. Deutschsprachige Minderheitentheater in Südosteuropa im 20. Jahrhundert*. Cluj-Napoca: Presa Universitara Clujeana, 2001, s. 85–96; CESNAKOVÁ-MICHALCOVÁ, Milena: *Geschichte des deutschsprachigen Theaters in der Slowakei*. Köln: Böhlau, 1997; CESNAKOVÁ-MICHALCOVÁ, Milena: *Premeny divadla: (Inonárodné divadlá na Slovensku do roku 1918)*. Bratislava: Veda, 1981. O nemeckých a maďarských predstaveniach v budove SND pred rokom 1920 pozri v zborníku z muzikologickej konferencie konanej v rámci BHS v roku 1988: HORVÁTHOVÁ, Kvetta (ed.): *100 rokov nového operného divadla v Bratislave 1886–1986*. Bratislava, 1988. Pôsobenie nemeckých divadelných spoločností na prelome 19. a 20. storočia čiastočne reflektoval Ladislav Lajcha, ťažisko jeho výskumu však tvoril vznik a vývoj slovenského profesionálneho divadla po roku 1919. LAJCHA, Ladislav: *O enkláve nemeckého divadla v Bratislave*. In Eva Šormová, Michaela Kuklová (eds.): *Miscellanea theatralia. Sborník Adolfa Scherlovi k osmdesiatinám*. Praha: Divadelný ústav, 2005, s. 401–412. Autori syntetických prác o dejinách SND sa téme Mestského divadla venovali len v súvislosti s významnými hosťovaniami nemeckých alebo maďarských umelcov. MISTRÍK, Miloš (ed.): *Slovenské divadlo v 20. storočí*. Bratislava: Veda, 1999 a ŠTEFKO, Vladimír (ed.): *Dejiny slovenskej drámy 20. storočia*. Bratislava: Divadelný ústav, 2011. Najnovšia syntetická práca o dejinách slovenského divadla reflektuje históriu budovy SND pred rokom 1918 podobne ako predchádzajúce práce len okrajovo. ŠTEFKO, Vladimír (ed.): *Dejiny slovenského divadla I*. Bratislava: Divadelný ústav, 2018.

17 LENGOVÁ, Jana: Hudba v období romantizmu a národno-emancipačných snáh (1830–1918). In Oskár Elschek (ed.): *Dejiny slovenskej hudby od najstarších čias po súčasnosť*. Bratislava: Ústav hudobnej vedy SAV, ASCO, 1996, s. 195–258; LENGOVÁ, Jana: K opernému repertoáru bratislavských divadelných spoločností v 30. a 40. rokoch 19. storočia. In *Slovenské divadlo* 44, 4, 1996, s. 399–438; LENGOVÁ, Jana: Pressburg im letzten Drittel des 19. Jahrhunderts: das Musikmilieu der Jugendjahre Franz Schmidts. In Carmen Ottner (ed.): *Franz Schmidt und Preßburg*. Wien: Verlag Doblinger, 1999, s. 8–34; LENGOVÁ, Jana: K otázke rodových štúdií: Ženy v opernej a operetnej prevádzke bratislavského Mestského divadla 1886–1920. In *Musicologica Slovaca* 5 [31], 1, 2014, s. 66–87.

18 MANNOVÁ, Elena (ed.): *Bürgerium und bürgerliche Gesellschaft in der Slowakei 1900–1989*. Bratislava: AEP, 1997; CSÁKY, Moritz, MANNOVÁ, Elena (eds.): *Kolektívne identity v strednej Európe v období moderny*. Bratislava: AEP, 1999; BABEJOVÁ, Eleonóra: *Fin-de-Siècle Pressburg: conflict & cultural coexistence in Bratislava 1897–1914*. New York: Columbia University Press, 2003; DUDEKOVÁ, 2012.

19 MANNOVÁ, Elena: Sebaaprezentácia nemeckých stredných vrstiev v Bratislave v 19. storočí. In *Slovenský národopis* 43, 2, 1995, s. 167–176; MANNOVÁ, Elena: Transformácia identity bratislavských Nemcov v 19. stor. In *Historický časopis* 43, 3, 1995, s. 437–450; MANNOVÁ, Elena: Spoločenský život Bratislavy 1848–1918. In *Bratislava: zborník Múzea mesta Bratislavy*, zv. 10, 1998, s. 129–134; MANNOVÁ, Elena: Spoločenské elity Prešporku v 19. storočí: reprezentácie meštianstva v spolkovom živote a pri inscenovaní pohrebův. In *Bratislava: zborník Múzea mesta Bratislavy*, zv. 28, 2016, s. 99–132.

20 LASLAVÍKOVÁ, Jana: Im Brennpunkt: Das Städtische Theater in Pressburg in den Jahren 1886–1902. In Vladimír Zvara (ed.): *Musiktheater in Raum und Zeit. Beiträge zur Geschichte der Theaterpraxis in Mitteleuropa in 19. und 20. Jahrhundert*. Bratislava: NM Code v spolupráci s Asociáciou Corpus, 2015. Pre získanie prehľadu o súčasnom stave bádania pozri ďalej ZVARA, Vladimír: Hudba a hudobné divadlo v Bratislave pred prvou svetovou vojnou a po nej. Aspekty a súvislosti. In Ľubomír Chalupka (ed.): *Príspevky k vývoju hudobnej kultúry na Slovensku*. Bratislava: Stimul, 2009, s. 69–86.

21 LASLAVÍKOVÁ, Jana: Between Province and Metropolis. The Opera Repertoire of the Pressburger Stadttheater in the Late Nineteenth Century. In *Studia Musicologica* 58, 3–4, 2017, s. 363–377; LASLAVÍKOVÁ, Jana: Ján Batka a jeho vzťah k hudobnému divadlu v deväťdesiatych rokoch 19. storočia. In *Bratislava: Zborník Múzea mesta Bratislavy*, zv. 29. Bratislava: Múzeum mesta Bratislavy, 2017, s. 81–98; LASLAVÍKOVÁ, Jana: Prvé roky fungovania Mestského divadla v Prešporku a pôsobenie nemeckého divadelného riaditeľa Maxa Kmentta. In *Musicologica Olomucensia* 25, 1, 2017, s. 115–131; LASLAVÍKOVÁ, Jana: Operná produkcia na scéne Mestského divadla v Prešporku počas pôsobenia nemeckého riaditeľa Emanuela Raula. In *Opus musicum* 48, 5, 2016, s. 6–24; LASLAVÍKOVÁ, Jana: Mestské divadlo v Prešporku na sklonku 19. storočia a jeho riaditeľa Emanuel Raul a Ignác Krecsányi. In *Musicologica Slovaca* 7 (33), 1, 2016, s. 19–51.

22 Išlo predovšetkým o domáce projekty *Slovenská opera ako umelecký a spoločenský fenomén* (VEGA č. 1/0914/15), *Hudba v Bratislave* (APVV, č. 14-0681) a zahraničný projekt *The Network of the Musical Theatre Companies in the Multilingual East-Central Europe* (Visegrad grant 2017–2018). V roku 2018 začal nový projekt s názvom *Hudobné divadlo v Bratislave od druhej polovice 19. do prvej polovice 20. storočia. Osobnosti, inštitúcie, repertoár, reflexia* (VEGA č. 2/0040/18).

23 Súčasťou výstavy bol katalóg. LASLAVÍKOVÁ, Jana, VYSKAPOVÁ, Martina: *Mestské divadlo v Prešporku: [katalóg výstavy]*. 23. 6.–11. 9. 2016, Galéria mesta Bratislavy, *Pálffyho palác*. Bratislava: GMB, 2016.

24 Prednášku autorky tejto publikácie organizovalo občianske združenie Bratislavské rožky.

zistených poznatkov, ktoré syntetizujeme na základe informácií z najnovších pramenných výskumov v domáciach²⁵ a zahraničných²⁶ odborných inštitúciách.

Napriek svojej útržkovitosti tvorí základ tejto monografie pramenný materiál. Za najucelenejší prameň možno považovať už spomínanú dobovú dennú lokálnu tlač, pričom nemeckojazyčné denníky *Preßburger Zeitung* a *Westungarischer Grenzbote* vychádzali po celý čas v nami sledovanom období.²⁷ Obsahujú informácie o dennom hracom pláne, oznamy o hostovaní, činoherné, operné a operetné kritiky, ako aj podrobné správy zo zasadaní municipálneho výboru mesta Prešporok. Vďaka nim sa dozvedáme o prenájme divadla, jeho financovaní a ďalších rozhodnutiach členov municipálneho výboru, ktoré mali vplyv na divadelnú prevádzku. Z denníkov je tiež možné vypožorovať postupujúci tlak na zvyšovanie počtu maďarských predstavení v Mestskom divadle, čo potvrdzujú spisy z rokov 1886–1899 uložené v zbierkach AMB.²⁸ Čo sa týka zasadaní divadelnej komisie, v tlači sú prítomné správy z období, kedy končila nájomná zmluva a rokovalo sa o jej obnovení. V rámci zbierok AMB sa zápisnice z divadelnej komisie zachovali len čiastočne, čo situáciu komplikuje.²⁹ Podobne útržkovité sú aj nájomné zmluvy,³⁰ ktoré tvorili spolu

s pokynmi k bezpečnostným opatreniam v divadle základ fungovania prešporského Mestského divadla.³¹ Téma financovania divadla sa objavuje v mestských účtovných knihách.³² K dôležitým prameňom patria aj úradné dokumenty týkajúce sa správy mesta, ako aj nariadenia zo strany uhorskej vlády týkajúce sa divadelnej prevádzky.³³

K ďalším historickým prameňom patria divadelné cedule (v 20. storočí nazývané divadelné plagáty), ktoré sa v nami sledovanom období zachovali len čiastočne.³⁴ Cedule obsahujú najkomplexnejšie informácie o predstavení, ich absencia predstavuje problém predovšetkým pri rekonštrukcii denného hracieho plánu.³⁵ O umeleckých súboroch, účinkujúcich v Prešporku v rokoch 1886–1899 počas nemeckej časti sezóny, referujú nemecké divadelné almanachy.³⁶ K hosťom účinkujúcim

z veľkej časti rovnaký, nakoľko podľa odbornej literatúry vykazujú zmluvy o prenájme mestských divadiel kontinuitu a zriedkakedy bol text úplne prepracovaný. K zmenám prichádzalo predovšetkým v bodoch týkajúcich sa povinností riaditeľa ohľadom výdajov na prevádzku budovy a o týchto zmenách sa najčastejšie písalo v denníkoch v súvislosti s vypísaním konkurzu.

³¹ V zbierkach AMB sa nachádza jeden exemplár pokynov k bezpečnostným opatreniam v prešporskom Mestskom divadle (ďalej ako bezpečnostné opatrenia) z roku 1889. Zaujímavosťou je, že tento exemplár slúžil ako predloha pre vypracovanie pokynov k bezpečnostným opatreniam v novopostavenej Aréne v roku 1900 (na obálke pokynov a vo vnútri sú červeným písmom doplnené poznámky vzťahujúce sa k novej Aréne). *Utatás a Pozsony vár. színházban követendő örendszabályok végrehajtása iránt./Instruction betreffend der im Preßburger Stadt-Theater zu beobachtenden Sicherheits-Maßregeln.* Pozsony: Angermayer Károly nyomtató-intézetéből, 1889 uložený vo fonde AMB, Magistrát, Mestské zariadenia — Divadlo, spisy.

³² *Pozsony szabad. királyi város költséglőirányzata/Präliminare der königlichen Freistadt Preßburg.* Pozsony: Angermayer Károly könyvnyomda-intézetéből, 1893–1899 a *Pozsony szabad. királyi város zárszámadása és vagyonleltára/Schluss-rechnung und Vermögens-inventar der königlichen Freistadt Preßburg.* Pozsony: Nyomatott Angermayer Károly nyomdaintézetében, 1886–1895, 1897–1899.

³³ Do začiatku 20. storočia patrili všetky divadlá v Uhorsku do pôsobnosti uhorského Ministerstva vnútra (Belügyminisztérium), v prvom desaťročí nového storočia boli preradené pod správu umeleckého oddelenia Ministerstva pre náboženstvo a vzdelávanie (Vallás- és Közköztatásügyi Minisztérium). V súvislosti s nariadeniami uhorskej vlády ohľadom Mestského divadla v Prešporku z rokov 1886–1899 boli do dnešného dňa spracované a v monografii použité tie dokumenty, ktoré obsahuje fond AMB.

³⁴ Jedna časť originálov divadelných cedulí je uložená v AMB. Ide o pomerne rozsiahlu zbierku, v ktorej sa nachádzajú cedule, systematicky evidované od roku 1899. Archív mesta Bratislava, fond Zbierka divadelnej dokumentácie, šk. 4–6, kat. č. 355-807. Ďalšiu časť originálnych cedulí vlastní MMB. Ide o výber z predstavení v nemeckom aj v maďarskom jazyku. MMB, 2 — Zbierky historické, Novšie dejiny (ďalej ako MMB, 2-F, K1). Pomerne rozsiahlu zbierku divadelných cedulí podrobne dokumentujúcu maďarské predstavenia spravuje Univerzitná knižnica v Bratislave. Univerzitná knižnica, Színházpók. Pozsony Városi Színház vegyesekmagy és német. 1877–1914, sign. X 521.

³⁵ Údaje z cedulí je potrebné opakovane kontrolovať pomocou kritik uverejnených v denníkoch, keďže sa tlačili vopred a v prípade náhle zmeny účinkujúcich alebo uvádzaného diela sa informácie stali neplatné. Pozri bližšie PERNERSTORFER, Matthias J. (ed.): *Theater-Zettel-Sammlungen. Erschließung, Digitalisierung, Forschung.* (= Don Juan Archiv Wien: Bibliographica; 1). Wien: Hollitzer 2012 a PERNERSTORFER, Matthias J. (ed.): *Theater-Zettel-Sammlungen 2. Bestände, Erschließung, Forschung.* (= Don Juan Archiv Wien: Bibliographica; 2). Wien: Hollitzer, 2015.

³⁶ *Almanach der Genossenschaft Deutscher Bühnen-Angehöriger (Gettke's Bühnen-Almanach)*, 1887, 1888, 1889 a *Neuer Theater-Almanach. Herausgegeben von der Genossenschaft Deutscher Bühnen-Angehöriger*, 1890-1899, ďalej v texte označený ako nemecký almanach. Ide o centrálny zdroj informácií k umeleckej a technickej prevádzke v prešporskom Mestskom divadle. Keďže riaditelia zasielali

²⁵ AMB, GMB, MMB, Oravské múzeum P. O. Hviezdoslava v Dolnom Kubíne, Čaplovičova knižnica a Univerzitná knižnica v Bratislave.

²⁶ Archiwum Państwowe w Katowicach [Štátny archív v Katoviciach], Biblioteka Śląska [Sliezská knižnica], Derra de Moroda Dance Archives Salzburg [Tanečný archív Derra de Moroda v Salzburgu], Országos Széchényi Könyvtár [Národná Széchényiho knižnica], Österreichische Nationalbibliothek Wien [Rakúska národná knižnica vo Viedni], Theatermuseum Wien [Divadelné múzeum vo Viedni], Wienbibliothek im Rathaus [Viedenská knižnica v Radnici], Wien Museum [Múzeum mesta Viedeň].

²⁷ Vo fonde Univerzitnej knižnice, kde sú uložené vydania denníka *Westungarischer Grenzbote* (WG), chýbajú niektoré čísla. Z tohto dôvodu sa v monografii primárne opierame o rešerše z denníka *Preßburger Zeitung* (PZ) a získané informácie dopĺňame dostupnými údajmi z *Westungarischer Grenzbote*.

²⁸ AMB, Magistrát mesta Bratislava, Mestské zariadenia XI/5 — Divadlo, spisy z rokov 1886–1898, šk. č. 2940. Materiály z uvedeného obdobia sú značne útržkovité a počas obmedzenej prevádzky AMB neboli dlhšie obdobie k dispozícii na štúdium. K maďarizácii divadla sa v dokumentoch nachádza napr. výzva Krajinského uhorského divadelného spolku k stabilizácii maďarského divadla v Prešporku, ktorú spolk zaslan mestskému zastupiteľstvu pri príležitosti miléniových slávností. Dokumenty k podpore maďarského divadla zo strany vplyvných prešporských mešťanov sú uložené vo fonde spolku Toldyho kruh (Toldy Kör). AMB, Bratislavské spolky 1585–1956 (Združený inventár, Toldy Kör, šk. č. 84).

²⁹ K dispozícii sú len súhrny zo zasadaní divadelnej komisie z to do roku 1885 a následne až od roku 1898. AMB, Magistrát mesta Bratislava, Mestské zariadenia XI/5 — Divadlo, úradné knihy, zápisnice zo zasadnutí divadelnej komisie z rokov 1881–1885, šk. č. 2d 6/2, inv. č. 15861 a zápisnice zo zasadnutí divadelnej komisie z rokov 1898–1926, šk. č. 2d 6/4, inv. č. 15863.

³⁰ Do dnešného dňa sa z rokov 1886–1899 podarilo nájsť jeden návrh zmluvy o prenájme divadla zostavený v nemeckom jazyku a to z obdobia pôsobenia Maxa Kmentta (ďalej ako návrh zmluvy). Ide síce o schválený návrh (tento údaj je uvedený v maďarskom jazyku v záhlaví textu), v ktorom sú červeným písmom doplnené malé poznámky, ale do výslednej zmluvy mohli byť podobným spôsobom ešte zapracované drobné zmeny, preto je dôležité podľa možnosti údaje overovať skrze iné pramene. Dobrým zdrojom informácií sa javia záznamy z prešporských denníkov, ktoré v čase rokovaní o obnovení zmluvy informovali o návrhoch týkajúcich sa zmien v prenájme divadla. AMB, Magistrát, Mestské zariadenia — Divadlo, spisy. Z obdobia pôsobenia Emanuela Raula sa doteraz nepodarilo nájsť podobný dokument. Možno však predpokladať, že obsah zostal

v Mestskom divadle nachádzame záznamy v korešpondencii Jána Nepomuka Batku (ďalej ako Ján Batka), uloženej v AMB.³⁷ Hostovania viedenských umelcov v Prešporku reflektuje aj Zbierka rukopisov Divadelného múzea vo Viedni (Theatermuseum Wien, Handschriften-sammlung).

K dôležitým dobovým prameňom patrí aj fotodokumentácia účinkujúcich v Mestskom divadle, ktorých malý zlomok je zastúpený vo Fotografickej zbierke Jána Batku uloženej v MMB.³⁸ Rozsiahly fotografický dobový prameň predstavuje Zbierka fotografií Divadelného múzea vo Viedni (Theatermuseum Wien, Fotosammlung), Obrazový archív a grafická zbierka Rakúskej národnej knižnice (Bildarchiv und Grafiksammlung der Österreichischen Nationalbibliothek) a Divadelná zbierka Múzea Viedne (Wien Museum, Theatersammlung). Aj keď ide vo väčšine prípadov o súkromné portréty umelcov alebo ateliérové fotografie, pre dnešného čitateľa sú prí-

---

informácie o divadle spravidla po skončení sezóny, almanach reflektuje konečný stav, t.j. medzi členmi súboru sa nenachádzajú tí, ktorí odišli z Prešporku počas sezóny. Informácie je preto nutné overiť a doplniť pomocou správ a kritik v denníkoch.

37 AMB, fond Ján Nepomuk Batka (fond JNB), korešpondencia (kor.), inv. č. 5.

38 MMB, Fotografická zbierka Jána Batku.

ležitosťou, ako sa oboznámiť s dobovou divadelnou praxou. K obrazovým prameňom patrí aj kolekcia akvarelových návrhov na divadelné dekorácie a kulisy od Gustáva Wintersteinera, ktorá je uložená v GMB.³⁹ Podobne ako v prípade fotografií poskytuje cenné pramene k dobovej inscenačnej praxi Zbierka kresby Divadelného múzea vo Viedni (Theatermuseum Wien, Handzeichnungssammlung). V zbierke sa nachádzajú návrhy na viedenské divadelné dekorácie a kostýmy, ktoré slúžili ako predloha pre Mestské divadlo v Prešporku. Uverejnením ukážok z viedenských obrazových prameňov v rámci obrazovej prílohy monografie je slovenskej verejnosti po prvýkrát prístupný doposiaľ neznámy obrazový materiál.

Vymenované zahraničné pramene sú dôkazom, že dejiny Mestského divadla v Prešporku nemožno skúmať separátne, bez porovnávania s poznatkami odborných inštitúcií v rámci strednej Európy. Aj na tento aspekt, nevyhnutný pre začlenenie domáceho výskumu do medzinárodného kontextu, chce predkladaná monografia upozorniť.

---

39 GMB, Gustav Wintersteiner, Album I. (A 2518- A 2561), Album II. (A 2562 — A 2583), Album III. (A 2634 — A 2636).